

a középpontba, s ezzel olyan nyitott narratívát kínál, amelynek szöve-
dékébe általa nem, vagy nem hangsúlyosan tárgyalt filozófiai – vagy
akként értelmezhető – teljesítmények is integrálhatók. E sajátos filo-
zófiai antropológia olyan keretet teremt, amelyben az ismeretelméleti,
nyelvfilozófiai, politikai és történelemfilozófiai tanítások koherensen
illeszthetők egymáshoz. Magam is egy effajta narratíva kereteit igye-
keztem felvázolni *A szociológizáló hagyomány* című könyvemben, amely
hasonlóképpen nyitott további fejezetek felé és persze a meglévők elmé-
lyítése irányában is.

Hasonló, ám kisebb léptékű vállalkozás kontextualizáló esetta-
nulmányokat írni, amelyek a kánonképzésben és a filozófiai jelentőség
feltárásában egyaránt fontosak lehetnek. Az ilyen esettanulmányok
kiválóan alkalmasak arra, hogy váratlan párhuzamokat és kapcsolato-
kat mutassanak fel az egyes művek vonatkozásában. Ilyen törekvések
ugyancsak léteznek már, különösen az osztrák–magyar filozófiatörténet,
illetve Lukács György és Lakatos Imre filozófiájának vonatkozásában.
Ugyanakkor örvendetes volna a spektrumot tágítani, és az összefüggé-
sek rendszerét minél változatosabb irányokban átfogóbbá tenni. Ezek
az összefüggések természetesen nemcsak magyar eszmetörténeti vo-
natkozásokban tárhatók fel, hanem nemzetközi kontextusban is, és
talán ez jelenti a legfontosabb vonatkozást. Ugyanis csak így mutat-
ható meg, hogy mennyiben és hogyan kapcsolódik a magyar filozó-
fiatörténet a nyugati filozófiához, illetve hogy ehhez képest miben áll
a különösége.

Elsősorban ez a két út kínálja a nemzetközi becsatornázás lehetősé-
gét, amit az előbbi pontban jellemzett filozófiatörténet-írási utak nem
adnak meg. A magyar filozófiatörténet narratívái változatos pontokon
kapcsolhatók a nyugati filozófia hagyományaihoz, az esettanulmányok
pedig egészen kézenfekvő keretet jelenthetnek a magyar teljesítmé-
nyek nemzetközi relevanciájának bemutatásához. Az effajta becsator-
názás kruciális, mert elsősorban nem magunkat kell meggyőzni arról,
hogy van értékes magyar hozzájárulás a filozófia történetéhez, hanem
a világnak kell megmutatni, hogy a magyar kulturális örökségnek ez
is része. Helyettünk ezt a feladatot senki sem fogja elvégezni.

Szalai Zsolt

MIÉRT SZÜKSÉGES A MAGYAR FILOZÓFIATÖRTÉNET?

Különböző vélekedések vannak arról, hogy a filozófia történetével való
foglalkozás mikor és miért válik hangsúlyossá a filozófiai diskurzuson
belül. Egyesek szerint akkor, amikor nem születnek jelentős új, kortárs
elméletek, egy-egy irányzat, paradigma önmagába zárult, már nem fejlő-
dik tovább, kiteljesedett, önmaga ismétlésébe fáradt vagy éppen kudarc-
ba fulladt. De az is egy lehetséges, az előbbtől nem feltétlenül függet-
leníthető magyarázat, hogy a hagyomány rendszerezése akkor válik ki-
tüntetett jelentőségűvé, amikor az többé már nem magától értetődő, és
visszafelé meg kell teremteni valamilyen folytonosságot, vagy legalábbis
kapcsolatot a múltban felhalmozott tudásanyaggal. Vagy egyszerűen
hozzátartozik a nyugati kultúrához, hogy az egyetemesség, a (szerves)
fejlődés, az autoritás iránti tisztelet szempontjának szem előtt tartásá-
val újra és újra visszatér saját gyökereihez, és megerősíti, újradefiniálja
önmagát, a kánon állandó felülvizsgálatával, történetiségéből (is) fakadó
lehetőség-feltételeinek állandó kutatásával keresve válaszait a folyama-
tosan változó világban felmerülő problémákra.

A tudomány folytonossága úgy tartozik hozzá egyetemességéhez,
hogy eközben a fejlődés linearitása korántsem bizonyos. Nem lehet
ugyanakkor lemondani a történeti megközelítésről, nem hagyhatóak el
vagy figyelmen kívül korábbi felismerések, problémafelvetések. Újra és
újra előkerül Platon, Arisztotelész, Hume, Kant vagy Nietzsche – a kor-
társ diskurzus általában visszanyúl, és interpretál korábbi tekintélyeket,
szerzőket, műveket. A filozófiatörténet megőrzi, bizonyos szempon-
tok alapján rendezzi a hagyományt képező anyagot, alakítja a kánont,
egyúttal megteremti a lehetőségét annak, hogy maguk a hagyományt
képező források is fennmaradjanak, további kutatások alapját képez-
zék. Időnként összegzi, meg- és újraírja saját történetét, számot ad
azokról a kutatásokról, amelynek eredményeit archiválásra érdemes-
nek tartja.

Filozófiatörténetek íródnak az oktatás számára is, egyetemi kurzu-
sok anyagait képezik, és nem (csak) azért, mert a professzorok rendsze-
rint már nem „saját” filozófiájukat adják elő, mert a katedrafilozófia ide-
je lejárt, vagy mert a filozófia nem képes többé új, érvényes válaszokat

adni. Jóllehet a filozófia tanszékeken nem kizárólag saját elméleteiket oktatják a kutatók, sok esetben inkább a recepciót gyarapítva, kanonizált filozófusok életművét vizsgálva jobbra adalékokat szolgáltatnak, de legyen szó analitikus, hermeneutikai vagy posztmodern irányzatokról, mégiscsak a filozófiai tudományok különböző ágait művelik, köztük akár a filozófiatörténetet is. A bölcsészkarokon kívül viszont az oktatók általában a filozófiának csak vázlatos történeti, propedeutikai tárgyalására szorítkozhatnak, ráadásul egyáltalán nem várhatják el hallgatóiktól, hogy eredetiben, idegen nyelven olvassák a klasszikusokat, különböző szakcikkekkel. A filozófiatörténeteket ráadásul a bölcsélet iránti érdeklődő, laikus közönség kezébe is szánják, tehát a célközönség tekintetében sem könnyű lehatárolni a filozófiatörténetet.

Mindeddig az egyetemes filozófiatörténetről beszéltem, ugyanakkor feltehető a kérdés, mi a helyzet a magyar filozófia történetével? A történetiség nemzeti keretben történő tárgyalását a romantika alapozta meg a múlt felé fordulás, a „régiek világához” való visszatérés idealizált felfogásával, az önálló nemzeti kultúra, illetve maga a modern értelemben vett nemzet megteremtése érdekében. Aztán a szellemtörténettől egészen a posztmodernig (amely magát a történetiséget, s ezzel együtt a hagyományt problematizálta, kérdőjelezte meg) természetesnek mutatkozott a különböző tudományterületeknek, művészeti teljesítményeknek a nemzeti történelembe való integrálása, a politikátörténetek mellett a nemzeti irodalomtörténetek, művészettörténetek megszületése.

A filozófia magyar (magyarországi) története azonban egészen az utóbbi időkig meglehetősen elhanyagolt területnek számított, alig születtek olyan munkák, amelyek megkísérelték volna valamiféle egységes keretben tárgyalni a hagyománynak ezt a részét. Ez több tényezőre vezethető vissza, de a leggyakrabban hangoztatott indok a magyar filozófia elmaradottsága, önállótlan, eredetiséget nélkülöző jellege, ami feleslegessé teszi kutatását, történetének monografikus feldolgozását. Egyetemes filozófiatörténetet számosat írtak, ezekben azonban nem nagyon kapott helyett magyar filozófus, a magyar filozófia egésze pedig még kevésbé részesült figyelemben. Néhány korábbi munkát leszámítva lényegében a nyolcvanas évektől, Hanák Tibor munkáitól¹ kezdve élénkült meg annyira a magyar filozófiatörténeti kutatás, hogy legálább viszonylag feltártnak mondhatja saját hagyományát. Pedig már a 19. században is akadtak olyan vállalkozások – leginkább Erdélyi

1 HANÁK Tibor, *Az elfelejtett reneszánsz: a magyar filozófiai gondolkodás századunk első felében*, Európai Protestáns Magyar Szabadegetem, Bern, 1981.

János kutatása² emelhető ki –, amelyek éppen a nemzeti kultúra megteremtése, gazdagítása érdekében összegyűjtötték a régi magyar filozófiai irodalom számukra fellelhető részét, illetve feltérképezték saját korukat. De említhetjük az ezt követő időszakból Mitrovics Gyulát, Kecskés Pált, Kornis Gyulát, Horkay Lászlót és másokat, ugyanakkor azt kell megállapítanunk, hogy a magyarországi filozófiatörténet nem igazán tudta önmaga létjogosultságát igazolni. Volt, hogy az irodalomtörténethez, a művelődéstörténethez „hozácsapva” rövid összefoglalók születtek, de önálló diszciplínaként nehezen talált elfogadásra.

Hanák Tiboré mellett (illetve ezt megelőzően) Sándor Pál nagy terjedelmű könyve³ volt, amely a 20. század második felében kísérletet tett a hazai filozófiai irodalom tárgyalására, ez azonban ideológiai motiváltsága és egyéb szakmai hiányosságok miatt lényegében használhatatlannak bizonyult. Hanákot követően azonban egyre több tanulmány, monográfia látott napvilágot, elég csak Mészáros András,⁴ Percz László,⁵ Mester Béla⁶ írásait említeni, vagy a két kötetes, Hell Judit, Lendvai L. Ferenc és Percz László által szerkesztett, a 20. századi teljesítményeket tárgyaló filozófiatörténetet,⁷ legújabbban pedig Demeter Tamás monográfiáját.⁸ Azonban, ahogy számomra ennek az esszének a megírására kapott felkérésből is világossá vált, a mai napig gyözködni kell a tudományos közéletet, hogy a magyar filozófiatörténet-írás érdemes a figyelemre.

Magyar filozófiatörténet-írásról, annak szükségességéről szólni ugyanakkor valójában feleslegesnek tűnő kérdés, értelmetlen polémiát is jelent. Percz László idézi könyve mottójában és bevezetőjében Bibót, aki szerint „semmi sem természetlenebb, mint magunknak ez az érdekességgel való felsallangozása, ez az »elátkozott királyfi« módjára való viselkedés, mely [...] a tehetetlenség önmagát ünneplő kibúvója”. „[...] a megalakulás lázában égő nemzetek sem vették észre, hogy a nyu-

2 ERDÉLYI János *Bölcsészeti dolgozatai I.: A bölcsészet Magyarországon*, Franklin Társulat, Budapest, 1885.

3 SÁNDOR Pál, *A magyar filozófia története: 1900–1945*, I–II., Magvető, Budapest, 1973.

4 MÉSZÁROS ANDRÁS, *A filozófia Magyarországon. A kezdetektől a 19. század végéig*, Kalligram, Pozsony, 2000.

5 PERECZ LÁSZLÓ, *Nemzet, filozófia, „nemzeti filozófia”*, Argumentum, Budapest, 2008.

6 MESTER BÉLA, *Szontagh Gusztáv és magyar filozófia fogalmai*, illetve Uő., *Mill magyarországi recepciója és a 19. század magyar politikai gondolkodása = Közéletek a magyar filozófia történetéhez*, szerk. MESTER BÉLA – PERECZ LÁSZLÓ, ÁRON, Budapest, 2004.

7 HELL JUDIT – LENDVAI L. FERENC – PERECZ LÁSZLÓ, *Magyar filozófia a XX. században*, I–II., Áron, Budapest, 2000–2001.

8 DEMETER TAMÁS, *A szociológizáló hagyomány. A magyar filozófia főárama a XX. században*, Századvég, Budapest, 2011.

gati nemzetek teljesítményének nagysága éppen abban áll, hogy magától értetődő nyugalommal élik nemzeti életüket anélkül, hogy mint nemzet mindenáron felmutatni akarnának valamit.”⁹ A magyar filozófiát nem szubsztantív, sajátosan nemzeti jellege miatt (mert ilyenről nem beszélhetünk), hanem a tudományos teljesítmény okán kell és érdemes kutatni, hasonlóan bármilyen történeti vizsgálódáshoz; teljesen természetesnek kellene lennie, hogy korszakonként áttekintjük a tudomány elért eredményeit, akár egyetemes, akár nemzeti szintű tárgyalásról legyen is szó.

A magyar filozófiáról szóló diskurzusra jellemző, hogy az ebben a témában születő írások szinte kivétel nélkül tárgyak igazolásával kezdődnek, már-már kényszeres mentegetőzésbe fognak, vizsgált területük jelentőségének hangsúlyozása mellett is újra és újra elmondják, hogy a magyar filozófia nem tartozik a fősodorba, hogy alapvetően receptív, hogy nemzetközi összehasonlításban nincsenek kiemelkedő képviselői stb., ahelyett, hogy tárgyak kronologikus, tematikus szempontú kijelölése, a kutatás módszertanának ismertetése után egyszerűen belevágnának tárgyalásába. A magyar filozófia receptív jellege a megkésettiségből fakad. Az, hogy a hagyomány nem szerves fejlődés során alakult, hanem különböző társadalmi-politikai átalakulásoknak, kataklizmáknak köszönhetően megszakítások sorozataként tekinthető, csak a filozófiatörténetet zavarja, hiszen Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténete¹⁰ is konstatálja ezt a sajátosságot, de ez vállalkozását nem kérdőjelezi meg, sőt annál szükségesebbnek mutatja. A magyar irodalomtörténetek, művésztörténetek nem kezdődnek azzal, hogy kevés világirodalmi rangú vagy nemzetközileg (el)ismert írónk, költőnk, képzőművészünk van, mert még ha igaz is, ezeknek a kutatásoknak az értékéből, fontosságából, jelentőségéből ez mit sem von le. Ráadásul ha egyetemes filozófiatörténet jelenik meg magyarul, fel sem merül, hogy felesleges lenne összefoglalni nemzeti nyelven a bölcsélet történetét. Jóllehet az egyik kifogás éppen az volt sokáig a magyar filozófiával szemben, hogy maga a magyar nyelv nem alkalmas a filozófia művelésére, vagy legalábbis a filozófiai terminológia fejletlensége az akadály a filozófiai gondolatok megfogalmazásának. A magyar filozófia története emiatt nemcsak önmaga szükségességéről, hanem önmaga feltételeiről is túlságosan gyakran szól, így például a nyelvről.

9 PERECZ, *Nemzet, filozófia, „nemzeti filozófia”*, 9, 15.

10 KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, *A magyar irodalom története, 1945–1991*, Argumentum, Budapest, 1993.

Nekünk nincsenek Kantjaink? Nincsenek. De Kant van, az életmű jelentős része magyarul is hozzáférhető, sokat tárgyalt szerző. Azért éppen őt hozom fel, mert a felvilágosodás korában megélenkülő hazai filozófiai nyilvánosságban először éppen Kant filozófiája körül folytak komoly viták, a Filozófiai Írók Tárában 1913-ban jelent meg *A tiszta ész kritikája* magyar fordítása, és mint a sorozat többi darabja, a hiánypótlás mellett jelentősen hozzájárult a filozófiai műnyelv megalkotásához. Hogy mára elavulttá vált, és Kis János révén korszerű fordítása van ennek a műnek, mit sem von le az érdeméből; inkább arra kellene gondolnunk, mára megteremtődött az autonóm, önálló és akár eredeti filozófiai gondolatok megfogalmazásának szaknyelvi lehetősége. A magyar filozófia receptív jellege korántsem biztos, hogy a jövőben is szükségyszerűen megmarad. Ehhez azonban az kell, hogy a magyar filozófustársadalom legalább elismerje és megbecsülje saját hagyományát, még ha nem is foglalkozik vele tüzetesebben, csak használja és továbbfejleszti eredményeit: a nyelvet, az intézményrendszert, a nyilvánosság különböző fórumait.

Visszatérve Kanthoz vagy akár a német felvilágosodás időszakához, ott, akkor az előbb említett feltételek már rendelkezésre álltak, a német idealizmus is ebből a talajból nőtt ki. De ha Lukács György munkásságát csak abból a szempontból nézzük, hogy az ő személyében nemzetközileg is ismert magyar filozófusról beszélhetünk, már akad egy példa arra, hogy nem feltétlenül zárvány az a közeg, amelyben a magyar filozófiai élet zajlik. Az, hogy ő munkáinak jelentős részét nem magyarul írta, persze nem feltétlenül azt látszik igazolni, amit fentebb mondtam, és Lukácson kívül többen is vannak, akik műveiket nem magyarul írták, sőt legtöbbjüknek mostanáig sincs magyar fordítása. De ezek a művek is a magyar hagyomány részét képezik, mert végsősoron nem a gondolatok megfogalmazásának helye, nyelve az elsődleges, hanem azok (hosszabb-rövidebb ideig tartó) hatása, mint Medveczky Frigyes, Palágyi Menyhért, Polányi Mihály vagy Lakatos Imre esetében. Hiszen nem valamiféle szubsztantíve magyar filozófia megalkotásáról van szó, hanem a filozófiai magyarországi vagy magyarok általi műveléséről, amelynek azonban az egyetemességen, a *philosophia perennisen* belül nemzeti története is van, kell hogy legyen. Az európai integráció, a globalizáció térnyerése, a mobilitás felerősödése, a kommunikációs technológiák fejlődése révén a hazai filozófustársadalom tagja éppúgy érvényes filozófiai választ adhat napjaink problémáira, mint bármely más „filozófusnemzet” képviselője, a jelenségek nem megkésett szem-

lélése, az ezekre adott releváns reflexiók talán minden korábbinál inkább lehetségesek. De épp azáltal lehetségesek, hogy a magyarországi filozófia művelésének megteremtődtek a feltételei, nem kell előlről kezdeni ezek kialakítását, kezdve az intézményrendszerrel, a nyilvánossággal és a nyelvvél. Magyar filozófia létezik és létezhet, ennek pedig egy idő után óhatatlanul története lesz, amit saját kultúránk fejlődésének megértése vagy továbbfejlesztése érdekében kutatni lehet majd. A nem magyar filozófiatörténet kutatók pedig, foglalkozzanak bár Heideggerrel, Wittgensteinnel vagy Rortyval, ezen értelmezéseikkel tesznek hozzá a tudományhoz, és ezeknek szintűgy helye lehet a későbbi filozófiatörténetekben.

A Magyarországon folyó kutatások számontartása, megbecsültsége múlik ezen. Egyetemes filozófiatörténetből jelenleg is több van forgalomban, a magyar filozófia történetét – még ha maradtak is feltáratlan területek – szintén megírták már. Csak annyi hiányzik, és ez bizonyítaná kellőképpen a magyar gondolkodás történetével való foglalkozás szükségességét és elismertségét, hogy a magyar filozófiát legalább a hazai szakkönyvek integrálják az egyetemes történetbe. A 2007-ben kiadott akadémiai filozófiatörténet,¹¹ bármennyire alapos, színvonalas, még csak addig juthatott el, hogy – jóllehet a többi függelékttől elválasztva – az utolsó fejezetben tárgyalja a magyar filozófia történetét. Az mindenesetre biztató jel, hogy egy harmincoldalas összefoglaló helyet kaphatott benne, illetve magyar szerzőktől származó monográfiákat, tanulmányokat is közöl szakirodalomként, segítséget nyújtva a további tájékozódáshoz. Mindazonáltal nagy várakozással tekintek egy olyan, a jövőben megjelenő filozófiatörténetet elé, amely szinkronban tárgyalja a magyar és az európai (nyugati) filozófiai teljesítményeket.

11 *Filozófia*, szerk. Boros Gábor, Akadémiai, Budapest, 2007.

Somos Róbert

VÁLASZ A KÖRKÉRDÉSRE: „HOGYAN ÍRJUNK MAGYAR FILOZÓFIATÖRTÉNETET?”

A kérdés óhatatlanul többértelmű. Vonatkozhat egyfelől arra, miképp nézne ki a magyar filozófia történetének tárgyalása egy átfogó munka keretében, másfelől jelentheti egy-egy honi vonatkozású filozófiatörténeti téma rövidebb-hosszabb vizsgálatát, akár rövid esszé formájában is. És a kettő között még gondolhatunk adott magyar szerző életművének, egy-egy korszak, irányzat, folyóirat vagy intézmény történetének monografikus feldolgozására is. A különböző esetekben egymástól eltérőek a nehézségek. Kisebb és jól körülhatárolt téma tanulmány keretében való feldolgozása kapcsán nem látok különösebb bonyodalmat: a filozófiatörténet-írás bevett tudományos módszerei egyszerűen alkalmazandók a magyar vonatkozású tárgyra. A „különösebb” kitétel itt arra a megszorításra vonatkozik, hogy a magyar témák terén hagyományosan elhárított egy olyan redukcionista megközelítés, amely a filozófiai gondolatok kellően részletes rekonstrukciója, kritikai elemzése és nemzetközi bölcséleti kontextusban való értelmezése helyett megelégszik az eszmetörténeti megközelítéssel, társadalmi, pszichológiai, információtechnológiai vagy egyéb momentumok filozófiai gondolatokból való kihüvelykezését tekintve elsődleges célnak. Ennek kockázata az, hogy az olvasó nem látja eléggé azt, mi is egy filozófiai gondolat, hogyan függ össze más filozófiai gondolatokkal, hogyan formálódik ki és milyen helyet foglal el eme gondolat egy szellemi kontextusban.

A magyar témájú filozófiatörténet-írás igazi nehézsége inkább egy jövőbeli átfogó filozófiatörténeti munka elkészítése kapcsán merül fel. Az ilyen formátumú vállalkozás ma már csak kollektív munkálkodás keretében képzelhető el; ezt mutatja a manapság leginkább használatos, a Hell Judit, Lendvai L. Ferenc és Percz László szerzőtrío által az Áron Kiadónál megjelentetett kétkötetes *Magyar filozófia a XX. században* című mű (2000–2001). A munka bevallottan egy viszonylag szerény léptékű vállalkozás volt: az eddigi kutatások eredményeit felhasználó, orientáló jellegű összefoglalót kívánt nyújtani, és mégis több kutató együttműködését előfeltételezte. Egy ennél is nagyobb időintervallumot átfogó, ráadásul kritikai szövegkiadásokra, teljességre törekvő,